

SCP
12,519

WIJ, CALVINISTEN . . .

OPENINGSWOORD

TER

DEPUTATEN-VERGADERING

VAN 22 APRIL 1909

DOOR

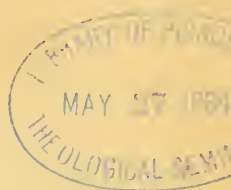
Dr. A. KUYPER

KAMPEN — J. H. KOK — 1909

*B. Anema
april 1909*

WIJ, CALVINISTEN...

OPENINGSWOORD

TER

DEPUTATEN-VERGADERING

VAN 22 APRIL 1909

DOOR

Dr. A. KUYPER

Zeer Geachte Heeren en Broederen,

Sinds ik in 1901 van deze zelfde plaats U opriep, om, bij tij of ontij, toch altoos te *Volharden bij het Ideaal*, zijn tweemaal vier jaren heengegaan. Jaren, die ons eerst een periode van verrassende machtsontwikkeling, maar straks, door den tegenslag in 1905, een tijdperk van harde teleurstelling en van pijnlijke ontreddeering hebben gebracht. Dit laatste lag niet daaraan, dat te hoog door ons was gemikt. Geaasd op het Bewind had de Antirevolutionaire partij nooit. Alleen wijl plicht gebod, was èn in 1888 èn in 1901, en is nu weer, het bewind door onze mannen aanvaard. Maar de storm, die in 1905 opstak, was niet te ontzeilen. Want wel bleef onder de kiezers eene meerderheid van 30.000 stemmen ter Rechterzijde, maar, ingevolge de districtsindeeling, kreeg *Links* een tweetal zetels, meer dan *Rechts*, in de Kamer, en het ministerie trad af. Een meerderheid van *twee*, die wel reeds in 1906, toen Leiden omsloeg, op *één* daalde, maar die toch ook zoo het Liberalisme in de macht liet.

Die tegenslag heeft de Antirevolutionaire partij diep gegriefd, al voeg ik er in één adem bij, dat we thans reeds voor het bestel onzes Gods, dat ook hierin zich uitsprak, ongeveinsdelijk danken kunnen. Immers juist de ongerechte zegepraal der Liberalisten in 1905 heeft *hun* inzinking verhaast en óns te nauwer aaneengesloten. Reeds op zich zelf had de tegenpartij door de wijze, waarop ze in 1905 den stembusstrijd voerde, zich zedelijk geknakt. Zooals het toen onder hen toeging, zoo voert geen politieke partij, die zich-zelve eert, den strijd om de macht. Alleen 1853, toen de jacht op Thorbecke ging, liet heugenis van zulk een bittere felheid. Niets ontzag, aan niets stoorde men zich meer. Elk wapen heette goed, zoo 't maar wondde. Wat eerst geest-

volksdrift scheen, sloeg reeds eer de dag der beslissing kwam, in volkswoede over, en onder de jongeren vooral klom, na de zegepraal, die woede tot politieke razernij. Zelfs op de *Hochstrasse* te Keulen werd ik door een „vaderlandsch gezelschap” publiek nagejouwd. En voor het behalen van zulk een smadelijke overwinning had de deftigste oud-liberaal zich dan verbroederd met den hartstochtelijksten socialist. Van Karnebeek tot Troelstra had 't zich alles in één gelid geschaard. Wat als politieke worsteling was ingezet, ontaardde in pure persoons-*Hetze*. Het gilde in overmoed langs onze straten; van ridderaard geen sprake meer, alle fatsoen werd te grabbel geworpen. Er was niets dat men ten leste niet aandorst. Alle politieke schroom was terzij gezet. Geschandvlekt keerde de overwinnaar in zijn tente weder. En juist daarom kon het niet anders, of hij had den kuil gegraven voor zich-zelf.

Zoo kwam het dan ook uit. Nog herinnert ge U levendig dat schier eindeloos tobben, om een Kabinet in elkaar te knutselen. Reeds in Juni was de slag gevallen, en eerst in de tweede helft van Augustus kwam het Kabinet in 't Staatsblad. Zelf bleef de Kabinetsformateur in zijn tente, en schoof een eerbaar man voorop, die dusver nooit in onze politieke verwickelingen naam maakte; uit de Indische, niet uit de Nederlandsche politiek, in kleiner kring bekend. Tot het eind van 1907 bleef dit Kabinet aan en bracht de overgenomen wet op het Arbeidscontract in veilige haven, maar voor het overige tobde het. Er tintelde geen kracht, er vonkte geen gloed in. Vooral het militaire vraagstuk werd struikelblok. Wie herinnert zich den nacht van Staal niet?

Maar wat vooral voor dit Kabinet de zenuw van zijn kracht brak, waren de provinciale verkiezingen van 1907. Toen ging men weer ter stembus, en toen moest het alzoó blijken, of de stembus-uitslag in 1905 uitdrukking van de volksovertuiging was geweest, dan wel de kreet der onbezonnenheid. In de verblindheid die van 1905 nawerkte, waande men zich toen nog zóó zeker van de overwinning, dat de *N. R. Crt* begon met op hoogen toon in haar profetisch bulletin uit te roepen, dat een tweede liberale zegepraal vanzelf sprekend was. Vooral de Staten van Zuid-Holland zouden zeker omgaan! En toch,

in weerwil van die taal der driestheid, is 1907 voor ons de schitterendste revanche op 1905 geworden. Niets verloren we, zetel na zetel veroverden we. Zuid-Holland ging niet te loor, maar kwam versterkt uit den strijd. En Overijssel ging tot aller verrassing, zij 't voor altoos, om. De indruk van die provinciale stembus drong diep in het land, diep ook in het Kabinet-de Meester door. Het zag nu voor oogen, hoe de electorale bodem van 1905, waarop het gewaad had te kunnen bouwen, niets dan een verschuivende zandgrond was. Al spoedig liet het dan ook de veeren hangen. Zijn kracht was gebroken. En toen het zes maanden later met fatsoen er af kon, lei het moedeloos het bijltje er bij neer. Iets wat daarom te sterker sprak, omdat tegen de personen der ministers niets te zeggen viel, en de Meester een matador bleek in het financieele steekspel.

Doch niet alleen het Kabinet struikelde over de provinciale stembus, heel de Liberalistische groep betaalde er het gelag van. Een partij, die nog altoos met een meerderheid in de Tweede Kamer, onmachtig blijkt een geestverwant Kabinet, dat viel, te doen vervangen, abdiceert. En toch, hoe ook geprikkeld, ja, aangepord, om voor het Kabinet dat viel, een tweede Kabinet te leveren, de Liberalisten hebben het niet aangekund, of niet aangedurfd; ze roerden zich niet; ze staken er geen hand naar uit. Dat ze er van af waren, was hun veeleer een verademing. Wat in 1905 als één man dichtgereid bij de *Hetze* in 't gelid stond, spleet op, brak en dreigde geheel uiteen te spatten. Om dan nog een kwansuis goed figuur te maken, leende nu Borgesius Troelstra's roode vaan van het Algemeen stemrecht en van Staatspensionneering, maar juist die schel-roode tint deed schrik in de gelederen der oud-liberalen slaan. En nu reeds viel tusschen de jubelende makers van 1905 meer dan één schamper, soms een bijna vinnig woord.

Of ik het daarom voor uitgemaakt houd, dat we ditmaal althans meester op het stembus-terrein zullen blijven? Geenszins, Mijne hoorders. Vóór de slag geslagen is roemt, wie God vreest, nooit. Zelfs wil ik aannemen, dat de Liberalen nogmaals overwinnen zullen. Maar wat hebben ze dan nog? Laat ze hun éene stem meerderheid handhaven, of zelfs nog twee zetels er bij winnen;

wat anders is dan denkbaar, dan dat juist die tweede zegepraal bij de stembus hun politieke inzinking eerst recht zal voltooien? Wie toch zal voor hen optreden en de spits afbijten? En stel, die man werd gevonden, als ze dan moeten komen met hun Staatspensionneering, eilieve, waar is dan het goudland, waaruit ze hun twaalf, straks hun veertig, hun tachtig millioen halen zullen? En komen ze, om dien dans te ontspringen, eerst met hun Grondwetsherziening, wat schijn van kans is er dan ook maar, dat ze in onze Eerste Kamer dit hun opzet doordrijven? En juist daarom kunnen we ditmaal den uitslag van de stembus zoo rustig afwachten. Natuurlijk, we mogen hun overwinning niet wenschen, en we zullen het uiterste onzer kracht inspannen, om hun de zegepraal te betwisten. Maar anders ja, ik aarzel niet het uit te spreken, zou niets hun zoo noodlottig zijn, als een *da capo* van 1905. Dan toch eerst zou de volstrekte onmacht der Liberalisten om het bewind te voeren, in recht helder licht treden. Ik denk daarom niet aan pochen, en onderschat in niets hun reële macht aan persoonlijk talent en socialen invloed, maar de constellatie heeft zich tegen hen gekeerd. Hun rijk, dat ze sinds '48 in hadden, en lange jaren zoo bitter hard op ons drukken deden, heeft uit. Ik zeg niet dat ze 't later niet herwinnen zullen. Wie brood eet moet zich nimmer als profeet opwerpen. Mogelijk gaan ze jaren van loutering tegemoet, maar voor 't oogenblik zijn ze inwendig vergroeid. De drijfkracht van hun beginsel waaronder hun ultra's ver vooruit loopen, dwingt hen óf de vaan over te geven, óf steeds meer naar de uiterste grenslijn op te schuiven. Dit werkt bij anderen reactie. Aan dit doorhollen op het radicalistisch pad doen hun bezonnener denkers en staatslieden niet mee. Hierdoor gescheiden, raken hun onderscheiden groepen steeds op verder afstand van elkander, en boeten ze door die scheiding hun prestige op de massa in. Daarbij komt, dat ze den godvruchtigen aard van ons volk al te bitter miskend hebben, en dat de ondergang van het materialisme juist thans zekere mystiek-religieuze trek in al breeder kring doet opleven. Reeds dat ze er thans zelven op alle manier nadruk op leggen, dat ze, heusch niet tegen den godsdienst zijn, toont hoe diep ze zelven die fout van

hun verleden beseffen. De koorts van het radicalisme, die hun 't bloed verhit, scheurt hen onderling, en het van alle religie losgemaakte beginsel van hun staatkunde brengt hen in onverzoenlijken strijd met het nationaal karakter. De geesten die ze in de benedenste lagen der bevolking zelve hebben opgeroepen, heffen als spookgestalten dreigend den arm tegen hen op, en in het hart van dat dege volk, waarin nog altoos onze nationale kracht schuilt, stuiten ze op steeds helderder bewusten tegenzin.

De excessen waarin Frankrijk verviel, brengen ook hun goeden naam in opspraak. De een vóór, de ander na, die voorheen hun aanhang sterkte, zoekt een goed heenkomen uit hun gelederen. Het dogma van den Vrijhandel is nog een der beste troeven in hun hand, maar nu zelfs Engeland op dit punt deinst, en voorts alle handeldrijvende natien tegenover hen staan, dreigt ook deze staf in een riet te verkeeren, dat straks knakt. Wat hun alleen nog rest, is hun roepen voor de Vrijheid, maar zoo dikwijls die schoone roep uit hun gelederen opgaat, komt altoos weer de schoolstrijd hun op verwijtenden toon vragen: Is het alzóó, mijne heeren, dat gij de heilige Vrijheid verstaat? Zoolang het tegen kerkelijke overheersching inging, vonden ze een luisterend oor, want kerkelijke dwingelandij in den Staat wil niemand. Maar nu de Kerk buiten het geding geraakte, en ze niets dan het geroep voor „*de eere Gods ook in den Staat*” tegenover zich vinden, is ook dit wapen hun bot geslagen, en niets bleef er van over dan een vogelverschrikker, waarvoor geen spreekw meer op zij duikt.

Zoo hebben ze letterlijk niets meer, om de massa der kiezers graag te maken. Want of ze al voor de min-bedeelden tegen de aristocratie en tegen de meer gegoeden roepen, wat vat zouden de Liberalisten daarmee op 't volk hebben, nu juist de grootste kapitalisten aan hun kant staan, en onder Antirevolutionairen en Roomsche-Katholieken het geroep voor een volksminnend Staatsbeleid steeds machtiger wordt? Hun huis is uitgewoond en nog alleen goed om af te breken, en wat ze zoo broodnoodig hebben, is een vaardig architect, die hun een nieuwe behuizing uit den grond van hun beginselen doet oprijzen. Zooals het nu staat, is heel hun eens zoo machtige huishouding verstoord.

Geloof mij, wie bij de stembus met het *blanco*, gelijk de waarzegster met het ei, werkt, raakt de politieke kluts kwijt, laat de roerpen van zijn scheepke argeloos wibbelen; vaart niet meer, maar zwalkt; en toont daarbij zelf niet meer te weten waarheen hij wil.

Maar al is zóó mijn diagnose van het politiek onwel-zijn der Liberalisten, en al acht ik uit dien hoofde, dat een tijdelijk zich terugtrekken in het politiek Sanatorium hun beste levenskeus zou zijn, beeldt u daarom niet in, dat de taak, die door deze inzinking van het Liberalisme op de Christelijke partijen gelegd wordt, licht zou zijn te achten. Van Rechts zal, gelijk nog onlangs, in den noodstand voorzien *moeten* worden, want de Kroon kan niet zonder raadslieden en een gemengd Kabinet zou niet passen op den toestand. Zoo dikwijls de Liberalisten het afleggen, zal er daarom wel altijd een Kabinet van Rechts moeten optreden, maar reeds in dien term van *Rechts* ligt immers de erkenning van onze eigen gedeeldheid, een gedeeldheid die ook ons innerlijk verzwakt. Ge voelt dit het diepst, zoo ge u een oogenblik een Staten-Generaal denkt, waarin de Antirevolutionaire partij, zonder anderer hulp, een afdoende meerderheid kon verwerven. Dan kon men de lijn recht uit zijn beginsel doortrekken, en geleidelijk uitvoering geven aan geheel zijn program. Maar de feitelijke toestand is zoo geheel anders. Niet 51, maar 15 is het aantal zetels, dat we bij evenredige vertegenwoordiging vermoedelijk in de Tweede Kamer zouden bezetten; boven de 20 gingen we stellig niet uit. Ons past dies de hooge toon niet. Nooit mag onze pretentie boven onze werkelijke electorale kracht gaan. Wie boven zijn kracht leeft, teert zijn geestelijk kapitaal op, en wordt straks hulpeloos aan den dijk gezet. Deze onze kleinheid nu stelt twee mogelijkheden: Of dat we ons tevreden stellen met protestpartij te zijn; òf wel dat we een bondgenootschap aangaan, om mét onze bondgenooten een meerderheid te halen, tot regeeren bekwaam. Nu is het eerste het fierst en het lichtst. Ge draagt dan voor het Bewind geen verantwoordelijkheid; ge kunt op hoogen toon uw eigen lied uitzingen; ge schuift wat u zelf het warmst maakt, voor-

op; en als kleine groep wijkt ge geen oogenblik noch ter rechter-, noch ter linkerzijde af van het eens getrokken spoor. In eigen kring blijft ge dan een krachtige eenheid vormen. Critiek op broederen komt niet op. En al uw geestverwanten in het land genieten er in, zoo kloek en dapper als ge u in de Staten-Generaal weert Dát was dan ook de glorieuse positie, die Groen van Prinsterer eens in de Kamer innam; een positie die ook *De Standaard* bij haar optreden heeft bepleit. Maar in 1874, twee jaren vóór zijn sterven, zag Groen van Prinsterer het toch zelf in, dat op die manier het Liberalisme steeds in de macht bestendig werd, doordien het volk niet uit de omwoeling van het Revolutiebeginsel werd losgewikkeld, en in een ernstig gesprek drong hij er toen bij mij op aan, om het eerst te ver vooruitgeschoven „kanon” als vernageld te beschouwen en voortaan samenwerking met de Roomsche-Katholieken te zoeken, teneinde met vereende kracht het Liberalistisch overwicht te doen zwenken. Eerst, ik verheelde het u nooit, wilde ik daar niet aan. Ik voelde diep, hoeveel schoons, door dit omwerpen van het roer, voor onze vaart teloor ging; en ook voelde ik diep, hoeveel zwaarder taak daardoor op onze schouders gelegd werd; dán vooral zoo Groen zelf, wiens krachten toen reeds zienderoogen afnamen, ons te ontvallen kwam. Het offer, dat ik brengen moest, was hard, maar toch voelde ik in 't eind, dat ik voor het brengen van dit offer niet mocht terugdeinzen, en zoo ben ik gezwicht, gezwicht na overtuigd te zijn. En van dat oogenblik af begon ik aan den bouw der Coalitie. Die Coalitie is dan ook tot stand gekomen. Niet op eens, maar van lieverlede. Niet afgedwongen, maar vanzelf zich sterkend. Wat drieste taal het Liberalisme ook tegen ons aanhief, om Dordt tegen Rome in het harnas te jagen, het „monsterverbond” is tot stand gekomen. En als vrucht van deze Coalitie, laat ons het hoogelijk waardeeren, zit nu reeds het derde Kabinet van Rechts.

Maar vergeet niet, juist ter wille van zulk een Coalitie heeft wie in zulk een Kabinet zit, en vooral hij die het te leiden heeft, het hard te verduren. Tot op het oogenblik dat ik mij zelf onder dat juk had te buigen, had ik mij nimmer diep genoeg van het veelzins gespannene van die taak kunnen doordringen. Dat

voor mij persoonlijk die taak dubbel zwaar viel, wjl ik alle administratieve ervaring miste, en in rechts- noch staatswetenschap gestudeerd had, ligt te zeer voor de hand om er over uit te weiden. Men liet dan ook waarlijk niet na, mij over dit veelzijdig gemis hard te vallen. Verwilt ging dra in spot over, en die spot nam toe in scherpte. Zonder sparen hekelde men zelfs, geheel ten onrechte, mijn dusgenaamd gemis aan wetgevend talent, daar toch elk kenner weet, hoe geen minister ooit zijn groote ontwerpen zelf uitwerkt, en hoe de mannen die ze ook voor mij uitwerkten, zelden meest liberaal waren, door liberale ministers aangesteld, en in de liberale legislatieve traditiën gekonfijt. Maar al voeren in dit opzicht Mackay en Heemskerk onder gelukkiger gesternte uit, de bewindvoering blijft toch voor elk minister die van Rechts optreedt, gedrukt door bijna onoverkomelijke bezwaren. Men mag in gecoaliseerde positie niet zijn eigen opzet, noch het scherpgeteekend program van zijn eigen partij, pogen door te drijven. Dit zou oneerlijk zijn, en welhaast het bondgenootschap doen springen. Want wel bezitten de drie Christelijke partijen een hogere eenheid in het Koningschap van Christus en in het geloof aan Gods bijzondere Openbaring, een eenheid sterk genoeg om eenheid in het bewind mogelijk te maken, maar elk der drie partijen werkt, als gevolg van eigen historisch verleden, hetgeen uit dit gemeenschappelijk beginsel voortvloeit, zoo veelszins anders uit. De vaccinedwang is voor den Antirevolutionair steeds een stuitende ergernis geweest, maar de Roomschen voelen voor den strijd daartegen niets. Het Kerkelijk vraagstuk stond voor ons altoos op den voorgrond, maar voorshands kan geen Coalitie-ministerie het tot oplossing brengen, wjl veel Christelijk-Historischen en Roomsch-Katholieken er ons in tegenstaan. Poogt men een vergelijk te treffen, gelijk ik dit zelf met de vaccine-quaestie deed, dan zijn er anderen die uw toelig verijdel. Dit breekt kracht, het stelt te leur, het lokt critiek uit, en de uitkomst beantwoordt dan niet aan de vaak al te hoog gespannen verwachting. Men moet wel een middenpad effenen, en juist dit wekt bij de uitersten onder elke groep weerzin. Voeg hierbij, dat ge als minister te werken hebt, deels met ambtenaren, deels met autoriteiten, die met leede oogen uw ministerschap aanzien, en de

doorwerking van wat ge beoogt, vaak vertragen, soms bemoeilijken; denk aan de bestaande wetgeving, uit heel ander beginsel opgekomen, die u bij elken stap dien ge zetten wilt, in haar keurslijf knelt en terughoudt; reken ook met de weinige studie, die voor de toepassing van uw beginsel op de practijk dusver in uw eigen kring ondernomen werd; vergeet ook niet de traagheid waarmee onze parlementaire molen maalt en den tijd dien het staan voor de Kamer u als minister rooft; let op het klein getal in eigen kring van speciale deskundigen, dat u telkens belemmert; — en ge zult althans iets verstaan van de bezwaarnissen zonder tal, die voor een man van Rechts het ministerieele leven drukken. Dan komt bij de gedeeldheid in drie partijen nog de schakeering tusschen wie, in eigen groep, meer conservatief is aangelegd en wie harder vooruit wil, en ook de tegenstelling tusschen den theoretischen geleerde en den practischen staatsman. Altogader splijtzwammen, die tot vermaak der tegenpartij aan uw eenheidskracht afbreuk doen en onder uw eigen groep ontstemmen. Ja, tot zelfs de benoemingen werken hiertoe mede. Tegen één benoemde toch, die zoo al niet dankbaar, dan toch tevreden is, staan er altoos tien anderen over, die *hun* wensch *niet* verkregen en u dies hun euvelen zin hierover soms op ver van malsche wijze gevoelen doen.

Heilig is het doel waarvoor we saam optrekken, maar dit belet niet, dat er nog zooveel onheiligs ook in de beste kringen rondwaart. Nu ik sinds vier jaren zelf ben afgetreden, roep ik u daarom met aandrang op, om uw mannen in het bewind niet te hard te beoordeelen. Fouten begaan ook zij soms, hoe kan het anders? Boven het menschelijke feilbare zijn ook zij niet verheven. Critiek kan daarom een enkel maal onmisbaar zijn, mits ze broederlijk, mits ze opbouwend zij, en vooral nooit in het vinnige verloope. Maar wees nooit in uw oordeel over hen hard, speen u aan alle meesterachtigheid; verwarm hen liever door uw sympathie, dan dat ge hun kracht stroef maakt door uw koelheden. En bovenal: verdoof nooit „de broederlijke liefde”. Zij zijn het die voor u in de bres staan, en die van Links aanvallen, sparen ook hen in niets.

Maar volgt hieruit, dat boven een Kabinet van Rechts nooit voluit de kleuren van het Antirevolutionaire vaandel kunnen wapperen, versta dan even beslist uw roeping, om *boven uw eigen legertent* dat vaandel steeds ongekreukt en onverbleekt te doen uitwaaien. Een banier van Rechts is er niet, en voor de poorte van elk Rechtsch Kabinet staan, in één bundel saamgebonden, altoos de *drie* banieren van onze en van de beide andere partijen, maar *in uw eigen legerkamp* mag het zoo nooit zijn. Elke partij moet veeleer trachten het eigen stempel zooveel billijk is op het Kabinet te drukken, en nooit mag het driekleurig stempel van het Kabinet gedrukt worden op uw eigen partij.

Wie zeggen zou: We *waren* Antirevolutionairen, maar nu zijn we *Rechts* geworden, zou zich vergrijpen aan ons beginsel en aan ons schitterend verleden. „Ik ben Rechts” is een zinloze phrase; een *boom* is er niet, er is een eik, een ceder of wilg; wie zich bij Rechts aansluit, moet daarom kleur bekennen en er fier en nobel voor uitkomen, of hij zich bij de Roomsche partij, bij de Christ.-Historische Unie of bij de Antirevolutionaire partij aansluit; en gij mijne hoorders, die u van meet af met hart en ziel bij de partij van Groen van Prinsterer hebt doen inlijven, gij moogt het „*issus de Calvin*” niet verloochenen, en in uw Kiesvereenigingen, in uw propaganda-clubs, in uw jongelingsvereenigingen, maar bovenal op uw Deputaten-vergadering moet ge onverwikt en onverzwakt staan als mannen van Antirevolutionairen huize, in den strijd en op den dag des vredes, bij overwinning of bij nederlaag, aan uw eigen vaandel in zijn *groene* tinten, onwankelbaar houw en onwrikbaar trouw. Ge blijft daarom *redelijk* in uw optreden, bij instinct en intuïtie voelend wat op een gegeven oogenblik kan of niet kan. Als kloeke burgers, verstaat ge tijd en wijze, en ge zult daarom ook bij de stembus, die nu komt, geen onzinnige eischen stellen. Maar tegen het gevaar om uw eigen kleur in de gemengde Kabinetskleur te doen vervloeien, zult ge met scherpziend oog op uw hoede zijn. De Coalitie aanvaardt ge, om althans iets te verkrijgen, en bovenal om veel kwaads af te weren. Uw voormannen, die, steunend op die Coalitie, ook voor u de hitte des daags verduren, draagt

ge met uw sympathie en met uw gebeden. Maar zelve weet ge een eigen beginsel, een eigen traditie te vertegenwoordigen, en hierin een zegen voor uw volk ontvangen te hebben, die alleen van u onder uw volk kan uitgaan. En daarom zij er in uw eigen legerkamp nooit verflauwing. Wat ge ook inschikt om saam één doel te bereiken, laat nooit tittel of jota afgaan van wat ge zelf als den grondslag van ons volksrecht in uw program beschreven hebt. Ijvert daarvoor, poogt steeds ook anderer overtuiging daarvoor te winnen, en neemt steeds zonder aarzelen het pleit, het pleit tegen vriend en vijand, op voor wat u-zelf op 't hart is gebonden als Gods heilige wil.

Federatie is door ons gezocht, en blijft ons ook nu toelachen, maar *Fusie* hebt ge steeds met alle beslistheid afgewezen, wijl fusie met langzamen zelfmoord gelijk staat. Zucht tot het vormen van een eigen partijtje mag nooit in het spel zijn. Elke staatkundige partij die zich aandient, moet haar optreden door het vooropschuiven van een eigen beginsel, in het verband met haar verleden, rechtvaardigen, en in dit beginsel moet haar het richtsnoer liggen voor het algemeene staatsbeleid en voor geheel 's Lands bewindvoering. Iets waar te meer nadruk op moet gelegd, nu allerlei groepen zich om één bepaald punt van politiek belang pogen te formeeren, en door dit ééne punt bij de stembus hun keuze van candidaat laten bepalen. Vooral de staatspensionneering geeft van dit ongeoorloofde drijven het verderfelijk exempel. „Al zijt ge Antirevolutionair, zoo heet 't dan, stem liever den socialist dan uw eigen man, want uw pensioen, vriendlief, gaat voor"! De verlofhouder zingt dien deun op zijn wijs na. De debitant van alcoholia komt u als derde met zijn egoïstisch geroep naloopen. Een bond tegen sterker contingent deed desgelijks. Tegen landbouw-ongevalvoorziening ging een stem van gelijk geluid op. Al te gader de politiek in het moeras van het egoïsme neergehaald. Niet gewaakt voor 's Lands gemeene toekomst. De eisch van het algemeen staatsbeleid aan den kapstok gehangen. Naar den eisch van het gemeene volksleven niet gevraagd. Alleen maar één belang op den voorgrond geschoven, en aan dit stands- of persoonlijk belang heel het staatsbeleid ten offer

En dan ten derde: Ziet scherp toe, dat ge bij die Coalitie uw recht op een zelfstandig politiek bestaan niet verbeurt.

Vraagt ge nu, of dit hoog opheffen van uw eigen banier de kracht der Coalitie, en ten slotte die Coalitie zelve, niet breken zal, dan zeg ik: Van tweeën één: Of er is een nog algemeener beginsel, dat u en uwe bondgenooten saâm vereenigt; oftewel, zulk een beginsel is er niet. Is er dit niet, dan was uw Coalitie gekunsteld en gaat er niets te loor, zoo ze opbreekt. Maar is er zulk een hoogerliggend beginsel wèl, en voor mij is dit buiten kijf, dan *leeft* uw Coalitie, en zult ge elkander altoos weer terugvinden, ook al drong zelfbehoud u, u tijdelijk terug te trèkken. En hier kom ik op de Antithese. Hoe meer ge voor het bestaan van die Antithese het oog sluit, hoe meer ge uw Coalitie verzwakt; maar dan ook omgekeerd: hoe scherper ge die Antithese in het oog vat, hoe vaster uw Coalitie staan zal. Er is geen sprake van een stellen of uitvinden van die Antithese. Onafhankelijk van wat eenig Staatsman zon of welke groep ook onder het volk orakelde, *bestaat* die Antithese, die de grondtegenstelling in ons leven vormt. Ze werkt op elk terrein en op elken dag in de gewaarwording van 't hart, in het weefsel van ons denken, in onze antipathiën en sympathiën, in geheel onze levensopvatting, en in geheel onze beschouwing van het persoonlijk, het huislijk, het sociaal en het staatkundig bestaan.

Ze bestaat in onze wetenschap en in onze kunst, in onze jurisprudentie en in onze paedagogiek. Ze drong in alles door, uit alles perst ze naar twee kanten uit. Te zeggen dat het volk van Nederland één van zin en één van bedoelen is, ware niets dan sentimenteele fantasie. Eén, God zij lof, zijn we als 't om het behoud en de eere van het Vaderland gaat, en als één man scharen we ons om het Huis van Oranje, maar in generale levensopvatting zijn we niet één, maar onherroepelijk twee. Zoo is het hier, zoo is het in alle constitutioneel levende Staten, omdat wat in den boezem van het volk worstelt, in het Parlement opdoemt en voor den Troon aan het woord komt. Ten deele was het reeds van oudsher zoo, maar scherp vooral is die tegenstelling sinds 1789 geworden. In de „Groote revolutie” van dat jaar heeft verzet tegen de eere Gods het rad zelf van het politieke leven omgewenteld, bovenge-

bracht wat omlaag hoort, en naar beneden gekanteld wat omhoog moest staan. Er is toen een strijd, een principieele strijd, een levensworsteling uitgebroken, of uit den wil *van den mensch*, dan wel *uit den wille Gods* het richtsnoer voor ons Staatsbeleid zou worden afgeleid. Toen riep al wat den Christus en zijn Kruis losliet: Ons kompas is in den wil des menschen; en riep al wie voor Christus, als God geopenbaard in het vleesch, bleef knielen: Ons blijft Gods geopenbaarde wil ons eenig richtsnoer. Zóó is de tegenstelling van: Tegenover de Revolutie het Evangelie! opgekomen, en dát is de Antithese, die in heel de 19e eeuw, en nu nog, der burgeren levensopvatting verdeeld houdt. Die Antithese spon niemand uit, noch is door iemand verzonnen. Die Antithese is er, ze bestaat, en beheerscht geheel ons leven. Alleen maar, soms hult ze zich opzettelijk in zoo dichte nevelen, dat de meesten ze niet zien, tot straks weer het zonlicht doorbreekt, en een ieder weer ziet, hoe deze rots der ergernis, vlak voor ons, nog altoos dwars over onzen levensweg ligt. Juist daarom poogden steeds de Liberalisten het bestaan van die Antithese te loochenen, omdat ze weten hoe het klaar besef ervan zich bij de massa van het volk altoos tegen hen keert. Vandaar hun bitterheid tegen Groen van Prinsterer, hun bitterheid tegen de Calvinisten, en hun bitterheid ook in 1905, omdat onzerzijds steeds het oog van het volk voor het bestaan van die Antithese geopend werd; en dát heette dan tweedracht zaaien onder uw volk.

Maar zoo is het niet.

De tweedracht die het hier geldt, zaait niet eenig denker, *maar zaaide de Christus zelf*; en niet alleen *dat* Hij dit deed en nog doet, maar Hij sprak het onverholen en scherp uit, dat dit zelfs het doel van zijn zending was. Dat Hij kwam om aan de aarde vrede *met God* te brengen, zongen de Engelen reeds in Efrata's velden, maar riep men om eenheid, om eendracht, om vrede onder de *kinderen der menschen*, dan sprak de Christus het zoo snijgend mogelijk uit: „Ik ben niet gekomen om vrede op aarde te brengen, maar het zwaard”. Sterker nog, angstig sterk zelfs liet Hij zich hooren, toen Hij dezelfde opvatting van zijn zending aldus vertolkte: „Ik ben gekomen om vuur op de aarde te werpen en wat

wil ik, zoo 't alreede brandt." En dat hiermede in het minst niet enkel strijd *in het hart*, maar wel waarlijk ook *in het leven* bedoeld was, blijkt wel onwedersprekelijk uit wat de Christus van het gezinsleven sprak: „Van nu aan zullen er vijf in een huis vergaderd zijn, drie tegen twee en twee tegen drie. De vader zal tegen den zoon verdeeld zijn en de zoon tegen den vader, de moeder tegen de dochter en de dochter tegen de moeder. Ze zullen 's menschen vijanden zijn, die zijn huisgenooten waren. Ja, ze zullen elkander haten en overleveren". Woorden van zoo brandenden ernst, dat geen kind des menschen ze zou hebben durven uitspreken, en dat alleen de Christus, omdat Hij God was, het mocht en kon. En dat die tweedracht niet met zijn heengaan haar eind zou nemen, maar voort zou duren zoolang zijn Evangelie de wereld inging, het blijkt wel uit wat Hij voor zijn heengaan zijn jongeren toeriep: „Ze hebben Mij gehaat, ze zullen ook u haten. Ze hebben Mij vervolgd, ze zullen ook u vervolgen. Doch hebt goeden moed, Ik heb de wereld overwonnen".

En daarom, als men ons van de overzij toeroept: Hoe kunt gij, die u Christenen noemt, en immers den vrede moest zoeken, voor zulk een Antithese opkomen? dan ligt het antwoord gereed, dat wie zoo vraagt, den Christus nooit gekend heeft en vreemdeling is in de Heilige Schrift. Maar dit staat vast, wie onder ons uit innige verkleefdheid den Christus belijdt, hij mag geen ander standpunt innemen, dan waarop de Christus zelf ons plaatste. En wie van de overzijde ons den eisch stelt, dat we voor de Antithese het oog zullen sluiten, vergrijpt zich aan onze consciëntie, door feitelijk van ons te vergen, dat we zullen loochenen wat de Christus ons met zoo ontzettenden ernst heeft ingeprent. De Christus is nu eenmaal naar luid van Profetie en Apostolaat, „een steen des aanstoots en een rots der ergernis", en het is de zending van den Zone Gods in deze wereld geweest, waardoor van zelf de Antithese in ons leven is opgekomen. Verbloemen baat hier niet, er de oogen voor sluiten, is blindemannsspel. Voor *gematigd* getuigen zelfs is geen plaats gelaten. Jezus, die nooit anders dan met opzet spreekt, heeft juist op dit punt elk gematigd woord stelselmatig

gemeden. Snijdender dan Hij het uitdrukte, is het niet uit te drukken. Op wat punt ook zoen is te sluiten, op dit punt nooit. Vrees daarom nooit voor een duurzaam uiteenvallen der Coalitie. Al werd ze straks tijdelijk losgewrikt, altoos zal ze uit natuurlijke aandrift haar kracht herwinnen, en hoe voller nadruk ge op de Antithese legt, des te vaster zal ze inwortelen. Bij tal van afgelegene vraagstukken moogt ge gedeeld staan, zoodra deze Antithese trilt, huivert de zenuw in uw gevoel vanzelf op. Die Antithese is van de Coalitie het cement. Wie haar omnevelt of verzwakt, verzwakt tegelijk het saamwerken der Christelijke partijen. De stoot, dien zij aan het hart geeft, trilt in heel het aderenweefsel van ons volksbestaan door, en ze beheerscht *heel* het samenstel van ons volksleven, in gezin en maatschappij, in Staat en Kerk.

Maar hoe ernstig ook wij uit dien hoofde de roeping verstaan om, waar het even kan, met andere Christelijke partijen saam op te trekken, nooit mag die drang naar Coalitie tot verflauwing der grenzen leiden, en steeds moet door ons als geestekinderen van Calvijn de zelfstandigheid van onze eigen groep verweerd worden. Als Calvinisten zijn we opgekomen, in Groen's „*issus de Calvin*” ontvingen we onzen politieken doopnaam, en nog steeds blijven we ons Calvinisten noemen, omdat we er onze eere in stellen, de voortzetting van een eigen stuk onzer landhistorie te zijn; en dat niet van het slechtste. In drie lagen liggen nog altoos de drie machtige brokstukken van onze Landhistorie uitgevlid. Het oudste stuk Landshistorie, dat nog nawerkt, is het *Roomsche*, het jongste is het Revolutionaire, dat op het eind der 18e eeuw aanving, en tusschen die beiden in ligt als middennoot ons *Calvinistisch* verleden, groot in 1550—1650, dalend in 1650—1750, schijnbaar uitgestorven tot 1850, maar sinds met toenemende veerkracht herleefd. We zijn als Calvinisten geen theologisch gezelschap, noch ook apostelen van een nieuwe staatkundige theorie. We zijn een eigen stroom in het nationale leven, een stroom die eens zoo krachtig bruiste en glorierijk zijn wateren voortstuwde, toen verzandde, maar nu weer door de zandbedding heen zich een geul groef, wijl opnieuw gevoed door wat

afvloeide van de bergen. Neem dat Calvinistisch tijdperk uit onze historie weg, nog zouden we Spaansch wingewest zijn en nooit zou Neêrlands vlag onze wereldmacht over alle zeeën hebben gedekt. Alle historieschrijvers van naam, tot wat partij ook behoorend, noem Groen en Fruin, of schaar Motley naast Bancroft en Campbell, ze leggen schier in gelijke bewoordingen het getuigenis af, dat de doorwerking van Calvijn's geest Nederland vrij, Nederland groot heeft gemaakt en het een eeuw heeft geschonken van nooit tanende glorie. Sinds verging dit. De latere Calvinisten zijn niet op de hoogte van hun taak gebleken. De nood bond eens onze vaders aan den Heere Zebaoth, doch de weelde heeft straks dien band bij hun nakroost losgemaakt.

Maar toch vergist zich, wie waant, dat ons verleden van toen nog enkel van het historieblad naspreekt. Verre van dien. In duizend en duizend gezinnen heeft het nakroost van die vaders zich voortgeplant, in duizend en nogmaals duizend harten klopt nog na, wat eens het hart der vaders in gloed zette. Het Calvinisme *leefde* steeds in ons volk, nooit stierf het geheel uit, en weer liet het een krachtige, frissche scheut aan den stam van ons volksleven uitschieten. We zijn geen miniatuur-copie van wat Calvijn eens was, zelfs braken we voor altoos met zijn Staatskerk, maar gesproten uit zijn geest, *issus de Calvin*, gelijk Groen het zoo treffend kort en juist uitdrukte, bleven we nog steeds. Er is hier bloed dat trekt, er is een geestelijke familiegeest die atavistisch nawerkt, er is een hart der vaders dat tot de kinderen is teruggekeerd, en als ook wij weer aanheffen:

Gij toch, Gij zijt hun roem, de kracht van hunne kracht,

Uw vrije gunst alleen wordt de eere toegebracht,

dan tintelt er onder dit zingen weer in óns hart, wat eens zoo roemruchtig in het hart van onze vaders heeft getrild, en al voelen we ons dan als dwergen vergeleken bij hun reusachtige grootheid, toch bezielt ook ons nog dezelfde heilige aandrift, die hen eens in helden omschiep.

Voor al ditmaal wijs ik hierop met meer dan gewonen nadruk, omdat de stembus, die ons tot vernieuwd krachtsbetoon oproept, ditmaal saamvalt met de vierhonderdjarige gedachtenis-

viering van den man van Genève. Die vier eeuwen lang is Calvin op alle manier door het slijk gesleurd. En wat zien we thans? Die steeds gesmade, gehoonde en met laster als achtervolgde Calvin is nu op eenmaal onder de mannen uit alle land de held van den dag geworden, en te Genève zal een schitterend monument, hem tot hulde en eere, worden opgericht. Mannen van alle partijen, van alle scholen, van alle denkrichting, maken zich daartoe op. Aan den indruk dat Calvin een der grootsten van ons geslacht is geweest, *kon* men zich niet langer onttrekken. Men voelt dat het onrecht, dat het ondank is geweest, zooals kleinzielige bitterheid hem die hulde nog steeds onthield. En thans stapt men over alles heen, om hem kwistig in bloeiende kransen de lauweren der eere te vlechten. — Ons doet dit goed aan het hart, en het is of iets van den glans, waarin men thans Calvin's nagedachtenis doet gloren, ook op ons afstraalt.

Wat ons alleen huiveren doet om zelve ons in dit koor van zijn lofzingers te mengen, is de heroën-vereering, die ook in deze Calvin-hulde zich uitsprekt. Helden-, heroën-vereering is die trek onzer eeuw, die den wortel van alle geestelijke grootheid *in den mensch* zoekt. Voor óns daarentegen is Calvin geen heros, maar onze geestelijke vader, wien we de liefde van ons hart wijden, en daarom moet ónze hulde voor Calvin een hulde als van zijn geestelijke familie blijven. Voor ons staat vast, dat Calvijn's kracht juist daarin school, dat hij zichzelf als mensch zoo klein en nietig voelde, en zoo diep-eerbiedig boog voor de Majesteit des Heeren. Voor óns blijft de wortel en de vrucht van Calvin's gezegende werkzaamheid onlosmakelijk één, en waar de Fruin's, de Campbell's, de Bancroft's, en wie niet al, eerlijkweg getuigden, dat het Calvijn's geest was, die op het slagveld van Europa voor twee werelddeelen de vrijheid der volkeren heeft veroverd, maken wij voor ons die uitkomst niet los van den wortel, maar blijven Calvin's geest zelf in het hart dragen, om door dienzelfden geest beziel, ook in onze dagen voor de volksvrijheden te strijden.

Naast het *issus de Calvin* plaatste Groen van Prinsterer daarom deze tweede stelling, dat in het Calvinisme de oorsprong en de waarborg ligt van onze constitutioneele vrijheden, en het

is wederom als geesteskinderen van Calvijn, dat ook wij voor die constitutioneele vrijheden het pleit voeren. Dies schamen we ons den naam van Calvijn niet, maar blijven als zijn trouwe geesteskinderen het Calvinisme hoog houden, ook al klemt het ons in de Antithese. Waarom toch gaat het bij die Antithese? Waarom anders dan om Calvijns groote levensvraag, of ook in het Staatsbeleid de Koning der Koningen zijn eere zal hebben en naar Zijn wil alle volk zal worden geregeerd. Op die vraag nu isoleert al wat uit 1789 leeft, geheel het staatswezen en alle staatkunde van den levenden God; wil van geen vermenging in Godsdienst en staatkunde weten, gunt u uw vroomheid in de bidcel, en wil in de Troonrede nog wel van een Goddelijken zegen hooren; maar voorts moet ge met uw religieuze overtuiging van het Staatsterrein afblijven. De Staat wast uit den volkswil of uit zijn eigen wortel op, en met God almachtig en met zijn heiligen wil heeft het staatsbeleid niets, niets hoegenaamd, uitstaande. Religie en staatkunde zijn twee eigen sferen, die elkander op niet één punt raken mogen. Al is er een God, zoo roept men ons toe, en al ontvangt ge van dien God de bezieling voor uw innerlijk leven, op het staatkundig erf zult ge van dien God zwijgen; de Staat zal *zonder* God zijn.

En dit nu juist is het, waar Calvijn met heel zijn hart en heel zijn ziel zoo rechtdraads tegenover stond. Scherper en krasser dan eenig ander staatsman heeft juist Calvijn dit ontrukken van den Staat aan Gods almachtig bestel veroordeeld en verfoeid. Gods Almacht is hem alomvattend. Er is niets op aarde, van den vlinder die over het bloemperk zweeft, tot den machtigsten monarch die op den troon zit, of God Almachtig beheerscht alle leven, riep aller leven en alle levenskracht tot aanzijn, heeft voor alle leven, zijn wil verordend en beschikt over aller leven vrijmachtig naar zijn Goddelijk bestel. Alle creatuurlijk leven alle persoonlijk leven, en zoo ook alle actie in maatschappij en Staat heeft zijn eere te dienen, Hem te gehoorzamen, en opdat alle mensch zijn wil zou kennen, heeft Hij dien wil geopenbaard niet enkel in natuur, historie en conscientie, maar ook in zijn heilig Woord. Hoe wil men dan van óns, die dit met Calvijn zoo oprechtelijk belijden, vergen dat wij religie en staatsbeleid scheiden

zullen? Met welk recht wil men dan dwang aan onze overtuiging aandoen, en het tweedracht-zaaien schelden, zoo we opkomen voor wat ons het heiligste in ons hart is? Servets dood op den brandstapel werpt men Calvijn tegen, maar wat sprak zich hierin anders uit, dan dat Calvijn zich nog niet ten volle aan de toenmaals heerschende traditie had weten te ontworstelen? Een ketter uit te roeien was eeuwen lang vaste practijk geweest, en nog in 1601 is de Calvinist Krell op last van den Lutherschen Keurvorst te Leipzig onthoofd. Van wat brandstapels gewagen niet onze martelaarsboeken? Wien dreunt niet nog het hoefgeklots der Dragonnades in de ooren? En ook, is er ooit wreeder vermoord dan door de mannen van 1789 in de Septemberdagen te Parijs? Maar van dat alles zwijgt men, en alleen tegen Calvijn moet Servets' brandstapel altoos weer worden uitgespeeld. Te ongerechter en te minder verdiend, daar juist niemand warmer dan Calvijn voor de volksvrijheden gestreden heeft, en er in het Calvinistische Holland, het Calvinistische Schotland en straks in het Calvinistische Amerika een geestelijke vrijheid is opgebloeid, die de Staatskunde der *verdrucking* in een Staatskunde van *vrijmaking* heeft omgezet en onze constitutioneele vrijheden deed geboren worden. Een worsteling voor de vrijheid, die bij Calvijn niet met zijn opstuiven voor de eere Gods streed, maar er mee in oorzakelijk verband stond en er rechtstreeks uit voortvloeide. Niet de Vorsten toch hadden de volken geschapen, en daarom mochten de volken niet der Vorsten ploegland zijn. Vorst en volk dankten beiden aan eenzelfde God hun oorsprong. Uit zijn Goddelijke souvereiniteit was het gezag der Vorsten hun toekomend, maar naast het souverein gezag der Vorsten stond het „souverein gezag in eigen kring” van alle gezin, van alle sociale kring en zoo ook van heel het volk in zijn zelfstandige levensbeweging. Gelukkig zelfs prees Calvijn het volk van Israel in de jaren, waarin het zelf zijn eigen overheden verkiezen kon. En niet het minst in dien nobelen vrijheidszin hebben onze vaders, heeft Groen van Prinsterer en heeft de Antirevolutionaire partij zich steeds geesteskind van Calvijn gevoeld en betoond. Wat elders om afwijkende denkbeelden verbannen werd, vond hier herberg. Toen zelfs Thorbecke de

verdrukking der Afscheidenen vrijpleitte nam Groen van Prinsterer het pleit voor hen op. En wat is de lange, bange strijd voor onze vrije school anders geweest dan een worsteling om het ouderrecht; een worsteling om het volk zich vrij in geestelijken zin naar eigen aard te laten ontwikkelen; ja, waar en wanneer is ooit een strijd voor de volksvrijheden gevoerd, dat wij Calvinisten, er niet bij te hoop liepen? Ik zeg daarom niet, dat ook wij niet maar al te vaak beneden ons ideaal bleven, en dat er ook onder ons niet vaak wanklanken zijn opgegaan. Schuldbesef heeft ons steeds achtervolgd. Maar als Antirevolutionaire partij, als voortzetting van wat eens in ons roemrijk verleden de veerkracht onzer vaderen uitmaakte, als Calvinisten hier op onzen Landsdag saamgekomen, hebben die twee keursteen uit Calvijn's kroon, zijn strijd èn voor de eere Gods èn voor de vrijheden des volks, ook ons steeds toegefonkeld. Die twee, de eere Gods ook in het Staatsbeleid en de vrijheden des Volks, ze zitten ons in het bloed, ze zijn ons het erfstuk van ons nationaal verleden, ze zijn de gouden koorde die ons als partij saamsnoert. Ge herkent er een principieel Antirevolutionair aan, of hij op deze twee punten volbloed Calvinist is.

Van alle Conservatisme was Calvijn de gezworen vijand; wie om den anarchist van toen te weren, half heulde met de Libertijnen dier dagen, stiet hij onzacht van zich. Dan nog liever ging hij met het beste in Rome's kerk saam, om tegen de onderstbovenkeering der dingen een dam op te werpen. Voor burger-vrijheid gloeide zijn hart, voor een zedelijk volksleven ijverde hij met al de reuzenkracht van zijn woord. Hoog stond zijn ideaal, en diep doordacht was heel het stelsel, dat hij voor ons menschelijk leven opbouwde. Vandaar dat zijn geest zoover buiten Genève doordrong, en aan geheele volkeren, ja aan geheel Europa ten zegen is geworden. Calvijn verstond het *dat alle leven organisch saamhangt*; dat die samenhang opkomt uit het bloeien op eenzelfden wortel; en dat de vastheid zoo voor de orde in den Staat, als voor het volksgeluk niet anders kan gegrondvest worden dan in die dege Godsvrucht, die God zelf inprent in het hart.

Nu verheft het ongetwijfeld onze positie als Calvinisten, dat thans uit alle landen en onder alle geesteskringen de wierook

wordt aangedragen, die men in Juli te Genève voor Calvin ontsteken wil, en niets zou ons liever zijn, dan zoo we als geesteskinderen van den Reformator van die hulde getuigen konden zijn. Dat we dit niet kunnen, is alleen omdat er onder deze lofzingers zoo tal van tegenvoeters van Calvin's geest zijn, die, verfoeiend wat hem het heiligst was, alleen hooge *menschelijke* grootheid in hem gaan eeren. Maar juist daarom roep ik u, eer ik besluit, tot een geheel andere hulde op, die gij thans aan Calvin's nagedachtenis brengen kunt. Voor die anderen is Calvin een *petrefact* in de historie, maar voor ons leeft zijn geest nog. *Wij* voelen nog het aloude trekken van het bloed, dat ons, zijn geesteskinderen, aan hem als onzen geestelijken vader verbindt. En daarom, laat óns Calvin een *levend* getuigenis, een nationaal getuigenis geven bij de stembus die straks open gaat. Laat ons bij die stembus werken zooals Calvin gewerkt heeft, nobel, onversaagd en onverdroten. En laat ons daarbij, als Calvin, ook den politieken strijd voeren, niet voor eigen macht, maar voor Gods eere, en voor het welbegrepen heil van ons volk.

Zij bij die worsteling die straks aangaat, ook nu onze sterkte in het gebed en in de keur onzer wapenen. Laat niet één goed Calvinist op het appèl ontbreken. Laat er, dank zij de nagedachtenis van Calvin, ditmaal een ijver onder ons opvlammen, zooals er nog nimmer gebrand heeft. En hetzij dat we dan geslagen worden, hetzij dat ons de zegepraal blijft, laat het in de historie mogen geboekt worden, dat in het gedenkjaar van Calvin, wij, Calvinisten in Nederland, een moed, een veerkracht, een volharding ontplooid hebben, zooals ons zelfs in onze beste jaren nog nimmer van onzen God gegeven was.

IK HEB GEZEGD.

Voor de nadere uiteenzetting van Calvin's Staatskunde onder ons, zij uit den jongsten tijd verwezen naar de artikelen in *De Standaard* van 5 April 1895, 29 April 1895 en 2 October 1896; naar Dr. Kuypers geschrift: „Het Calvinisme, oorsprong en waarborg onzer Constitutioneele vrijheden”, en naar Dr. Kuyper „Het Calvinisme”, zes Stone-Lectures, 1899.

